УДК 94 (477.51)«16»:930 (092) (477)«18/19»

Ольга Коваленко

РОДИНА ПОЛУБОТКІВ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ТА КОМЕМОРАТИВНИХ ПРАКТИКАХ Г.О. МИЛОРАДОВИЧА

DOI: 10.5281/zenodo.5802261

© О. Коваленко, 2021. CC BY 4.0

***Мета** дослідження полягає у з'ясуванні місця козацько-старшинської родини Полуботків у науковій спадщині та комеморативних практиках відомого громадського діяча й історика графа Г.О. Милорадовича (1839–1905). **Наукова новизна** публікації зумовлена постановкою проблеми і залученням широкого кола історичних та історіографічних джерел. У статті проаналізовано розвідки та археографічні публікації Г.О. Милорадовича, а також його заходи, пов'язані з увічненням пам'яті представників родини Полуботків, з позицій теоретико-методологічних принципів історизму, об'єктивності та всебічності. У процесі дослідження було використано біографічний та просопографічний **методи**, що дозволило розкрити усі складові порушеної проблеми. **Висновки.** Нащадок чернігівського полковника і наказного гетьмана Лівобережної України П.Л. Полуботка по жіночій лінії Г.О. Милорадович повсякчас збирав і оприлюднював відомості про своїх предків. Значну частину документальних і наративних джерел, пов'язаних із життям та діяльністю представників родини Полуботків, він уперше запровадив до наукового обігу. Значну увагу Г.О. Милорадович приділяв увічненню їх пам'яті, зберігав фамільні реліквії та портрети, встановлював меморіальні дошки у храмах, де вони були поховані, дбайливо доглядав так звану кам'яницю Полуботків – пам'ятку цивільної архітектури початку XVIII ст., розташовану на території садиби Милорадовичів у Любечі. Загалом Г.О. Милорадовичу вдалося створити колоритний груповий портрет кількох поколінь родини Полуботків, яка відіграла важливу роль в історії України.*

***Ключові слова:** родина Полуботків, Г.О. Милорадович, Чернігів, Любеч, генеалогія, сімейна історія, комеморативні практики.*

Відомий громадський діяч та історик граф Г.О. Милорадович (1839–1905) належав до сербського за походженням козацько-старшинського роду, нобілітованого царським урядом наприкінці XVIII ст. Його предки підтримали Петра I під час російсько-турецької війни 1710–1713 рр. і вимушені були залишити батьківщину. З ласки російського царя вони одержали численні маєтки й посіли впливові уряди в Українській козацькій державі. Завдяки успішній шлюбній стратегії Милорадовичі поріднилися з багатьма козацько-старшинськими сім'ями й у такий спосіб увійшли до складу соціально-політичної еліти Гетьманщини та Російської імперії загалом[1].

Фамільні статки чернігівської гілки родини Милорадовичів відчутно зросли після одруження в 1764 р. останнього чернігівського полковника П. Милорадовича на С. Полуботок – правнучці одного з його попередників на полковницькому уряді й наказного гетьмана Лівобережної України П. Полуботка. Оскільки рід Полуботків у другій половині XVIII ст. по чоловічій лінії згас, їхні володіння значною мірою успадкували представники родини Милорадовичів. Відтак вони мали підстави вважати себе нащадками П. Полуботка по жіночій лінії, на чому повсякчас наголошував Г. Милорадович (1839–1905). Цікаво, що саме як «потомка П. Полуботка», «юного свободного казака, сына Украины, колысь свободной», сприймали молодого Г. Милорадовича в його безпосередньому оточенні[2].

Не дивно, отже, що П. Полуботок упродовж усього життя Г. Милорадовича залишався одним з його улюблених історичних героїв, а родина Полуботків повсякчас перебувала в центрі уваги дослідника.

Передусім Г. Милорадович запровадив до наукового обігу цілий комплекс документів про діяльність П. Полуботка та інших членів його родини. Особливий інтерес становила виявлена Г. Милорадовичем «Книга пожиткам бывшего черниговского полковника

[1] Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургская губернская тип-я, 1901. Т. II. Часть 6. С. 130–148; Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. Киев: Тип-я С.В. Кульженко, 1912. Т. 3. С. 513–546.

[2] «До тебе прихильна, дарма, що кавалергард»: Листи Є.І. Милорадович до Г.О. Милорадовича (1860–1865) / упор. С.О. Половнікова; відповідальний редактор О.Б. Коваленко. Чернігів: Чернігівські обереги; Сіверянська думка, 2002. С. 28, 34, 56, 61.

Павла Полуботка и детей его, Андрея и Якова Полуботков», яку дослідник у 1862 р. оприлюднив на сторінках «Чтений в Обществе истории и древностей российских»[3]. У стислій передмові до цієї публікації Г. Милорадович схарактеризував драматичні обставини, за яких у січні 1724 р. було впорядковано цей унікальний опис маєтностей і майна П. Полуботка. Зокрема, він навів фрагмент Чернігівського літопису, в якому йшлося про так звану «справу П. Полуботка», котрий намагався протидіяти імператору Петру I у його намаганнях до остаточної ліквідації політичної автономії Гетьманщини[4] Зрештою, П. Полуботок зазнав невдачі й помер у казематі Петропавлівської фортеці в Петербурзі, а його земельні володіння та статки було конфісковано[5]. «Книгу пожиткам» чернігівського полковника і наказного гетьмана впорядкували російські військові – майор М. Раєвський та лейб-гвардії сержант І. Львов. Вони докладно описали садибу П. Полуботка на околиці Чернігова – Застриженні – та будинок у центрі міста з усім виявленим в них нерухомим і рухомим майном. Інші офіцери склали описи маєтків П. Полуботка та його синів на території Чернігівського, Ніжинського, Гадяцького і Лубенського полків Гетьманщини, а також Сумського й Охтирського полків Слобідської України. Як слушно зазначив Г. Милорадович, «опись имущества знаменитого Полуботка представляет богатые материалы для исследования украинской старины». Дослідник також наголосив: оскільки «Полуботок был один из богатейших украинцев своего времени, … она исчерпывает предмет почти во всей его полноте»[6]. Слід підкреслити, що саме на підставі «Книги пожиткам» В. Модзалевський і П. Савицький згодом реконструювали садибу П. Полуботка на Застриженні у нарисі «Очерки искусства Старой Украины. Чернигов», підготовленому на початку XX ст. Вони також зауважили, що «по усадьбе Полуботка нельзя судить о рядовой черниговской, хотя бы старшинской, усадьбе начала XVIII в.; из черниговских она, вероятно, богатейшая; одна из самых богатых во всей Украине; но несомненно – она чрезвычайно характерна для страны и эпохи»[7].

Як своєрідний додаток до «Книги пожиткам» у тому ж таки випуску «Чтений…» Г. Милорадович оприлюднив велику добірку документів XVII–XVIII ст. з власного архіву під назвою «Акты, до маетностей Полуботков относящиеся»[8]. До неї увійшли 5 грамот російських самодержців Федора, Івана та Петра Олексійовичів, а також Анни Іоанівни і 4 універсали гетьманів І. Самойловича, І. Мазепи й І. Скоропадського, які закріплювали за родиною Полуботків земельні володіння на Лівобережній та Слобідській Україні. Значний інтерес становлять і опубліковані Г. Милорадовичем у цій добірці матеріали, пов'язані з судовим процесом за с. Коровинці, що на терені Лубенського полку, який протягом 1728–1749 рр. довелося вести онукові П. Полуботка Семену Яковичу. На особливу увагу, зокрема, заслуговує складене іншим онуком наказного гетьмана Василем Андрійовичем «Замечание к экстракту о селе Коровинцах», в якому наведено цікаві відомості про генеалогію родини Полуботків.

Ще одну добірку документів та матеріалів – «Акты, относящиеся до рода Полуботок» – Г. Милорадович оприлюднив у книзі «О роде дворян Полуботок», виданій у Києві 1870 р.[9] Вона складалася з 20 джерел різного характеру і походження 1619–1752 рр. З-поміж них були грамоти російського царя Петра I, універсали та листи чернігівського полковника і наказного гетьмана П. Полуботка, описи маєтностей його синів Андрія та Якова, дарчі й духовні заповіти інших представників роду Полуботків. Добірка містила також упорядковану П. Полуботком хроніку з історії України, реєстр книжок з фамільної бібліотеки, текст легендарної промови П. Полуботка, буцімто виголошеної під час його арешту в Петербурзі у 1723 р., донесення іноземних дипломатів з приводу трагічної долі наказного гетьмана. Крім того, Г. Милорадович опублікував уривок із книги Димитрія Туптала (митрополита Ростовського) «Руно орошенное» про зцілення сестри П. Полуботка Марії, яка хворіла на віспу, від чудотворної ікони Чернігівської Іллінської Богоматері, та покрайний запис його батька Леонтія у Євангелії, наданому до Спасо-Преображенського собору в Чернігові у 1681 р. Як зауважив у передмові до цієї добірки сам Г. Милорадович,

[3] Книга пожиткам бывшего черниговского полковника Павла Полуботка и детей его, Андрея и Якова Полуботков, составленная по указу 1724 г. майором Михайлом Раевским и лейб-гвардии сержантом Львовым. *Чтения в Обществе истории и древностей российских при Московском университете*. 1862. Кн. 3. Смесь. С. I–IV, 1–90.
[4] Там же. С. I–IV.
[5] Коваленко О.Б. Павло Полуботок – політик і людина. *Сіверянський літопис*. Чернігів, 1996. С. 32–62.
[6] Книга пожиткам бывшего… С. I.
[7] Модзалевский В.Л., Савицкий П.Н. Очерки искусства Старой Украины. *Чернігівська старовина:* Зб. наук. пр., прис. 1300-річчю Чернігова. Чернігів, 1992. С. 129–131.
[8] Акты, до маетностей Полуботков относящиеся. *Чтения в Обществе истории и древностей российских при Московском университете*. 1862. Кн. 3. Смесь. С. 91–133.
[9] Милорадович Г.А. О роде дворян Полуботок. Киев: В тип-и И. и А. Давиденко, арендованной С. Кульженко и В. Давиденко, 1870. С. 23–65.

вона «может служить дополнением прежде изданным материалам»[10]. Частину документів він передрукував з інших видань – Літопису С. Величка, «Історії русів», праць Д. Бантиша-Каменського, Філарета (Гумілевського), «Щоденника» Я. Марковича, а решту опублікував уперше з оригіналів, що зберігалися у фамільному архіві Милорадовичів.

Зовсім інший характер мав збірник документів «Акты фамилии Полуботок с 1669–1734 г.: Из архива графа Милорадовича», виданий у Чернігові в 1889 р.[11] Він містив 52 купчі, універсал гетьмана І. Мазепи й дві грамоти місцевих духовних можновладців на маєтки родини Полуботків. Вони являли собою витяги з актових книг Чернігівського магістрату й були включені до рукописної книги, впорядкованої 1734 р. на клопотання С. Полуботка. Причому документи 1669–1715 рр. Г. Милорадович оприлюднив без будь-яких винятків, а починаючи з 1716 р. друкував «по одному акту каждого последующего года по 1734 год», оскільки, на його думку, «этот материал довольно однообразен»[12].

Кілька документів 1716–1722 рр., пов'язаних з діяльністю П. Полуботка, увійшли до впорядкованого Г. Милорадовичем археографічного збірника «Материалы для истории Южной Руси», який побачив світ у 1858 р.[13]

Значний комплекс історичних документів XVI–XIX ст. Г. Милорадович опублікував у книзі «Любеч, Черниговской губернии, Городницкого уезда, родина преподобного Антония Печерского», виданій у 1871 р.[14] Він складався з кількох тематичних добірок, вміщених у різних розділах цієї книги. Так, у першій главі «История Любеча» було оприлюднено грамоту російського царя Петра І П. Полуботку від 22 грудня 1708 р. на «Любеч с перевозом на Днепре Любецким и Лоевским, с озеры, с приселками всеми, к тому местечку надлежащими»[15]. До другої глави, присвяченої місцевому монастирю, було додано добірку документів під назвою «Акты, до монастыря Антониевского Любецкого относящиеся», до якої увійшли, зокрема, листи П. Полуботка[16].

На початку 80-х рр. XIX ст. у Г. Милорадовича виник задум започаткувати систематичну публікацію документів зі свого фамільного архіву. Влітку 1883 р. цей сюжет з'явився у листуванні Г. Милорадовича з О. Лазаревським[17]. Проте до безпосередньої реалізації цього проєкту вони приступили тільки у вересні 1894 р.[18] Водночас було досягнуто згоду опублікувати «Любецкий архив графа Милорадовича» у додатках до «Киевской старины» починаючи з лютневої книжки за 1895 р., а потім у вигляді окремої книги[19].

До збірника увійшло кілька документальних комплексів. Один з них являв собою родинне листування А. Полуботок із зятем П. Милорадовичем та онукою Н. Лашкевич. На думку О. Лазаревського, воно «рисует нам частную жизнь новонародившегося тогда малорусского дворянства, причем особое внимание привлекает к себе типическое лицо умной й энергической Анастасии Полуботок, письма которой свидетельствуют о том значительном развитии, которое могла иметь малорусская женщина второй половины XVIII в.»[20]. У збірнику також було опубліковано портрет А. Полуботок і важливі в контексті оприлюднених документів фрагменти родоводу Полуботків[21].

Значну увагу Г. Милорадович приділяв історії та генеалогії так званого «малороссийского дворянства», що походило здебільшого з козацької старшини. Відтак у полі його зору опинилися пов'язані між собою родини Полуботків та Милорадовичів. Джерельну базу цих студій становив передусім багатий фамільний архів. Крім документальної спадщини Милорадовичів, до його складу входили папери Полуботків, Туманських та інших споріднених фамілій[22]. У розпорядженні дослідника була також велика бібліотека, що налічувала понад 16 тис. томів книг і періодичних видань, причому значна їх частина стосувалася вітчизняної історії[23]. За спостереженням М. Будзар, «тенденція до збільшення у садибних

[10] Там же. С. 3.
[11] Акты фамилии Полуботок с 1669–1734 г.: Из архива графа Милорадовича. Чернигов: Тип-я Губернского правления, 1889. 62 с.
[12] Там же. С. 48.
[13] Милорадович Г.А. Материалы для истории Южной Руси. Чернигов: В Губернской тип-и, 1858. С. 67–75.
[14] Милорадович Г.А. Любеч, Черниговской губернии, родина Пр. Антония Печерского. Москва: В Университетской тип-и, 1871. 160 с.
[15] Там же. С. 16–20.
[16] Там же. С. 42–70.
[17] Листи Олександра Лазаревського. *Український археографічний збірник.* Київ, 1927. Т. 2. С. 314.
[18] Там само. С. 346.
[19] Любецкий архив графа Милорадовича. Киев: Тип-я Императорского университета Св. Владимира Н.Т. Корчак-Новицкого, 1898. Вып. 1. 1 н/н; VI; 256; VI с.
[20] Там же. С. II.
[21] Там же. С. IV–V.
[22] Коваленко О.Б. Праця П.К. Федоренка «Архів Милорадовичів». *Студії з архівної справи та документознавства.* Київ, 1998. Т. 3. С. 150–154; Папакін Г.В. Архів Скоропадських: Фамільні архіви української родової еліти др. пол. XVII – XX ст. та архівна спадщина роду Скоропадських. Київ, 2004. С. 98, 120, 368.
[23] Иваск У.Г. Частные библиотеки России. Санкт-Петербург: Приложение к «Русскому библиофилу», 1912. Ч. II. С. 9.

зібраннях кількості праць з історії України» була характерною для більшості «дворянських гнізд» тієї доби[24]. Нарешті, у цьому контексті слід згадати про унікальну фамільну картинну галерею, яку Г. Милорадович ретельно поповнював і дбайливо зберігав. Вона складалася з майже 30 портретів XVIII–XIX ст., на яких були зображені численні представники родин Милорадовичів і Полуботків[25], що уможливило візуалізацію його історико-генеалогічних досліджень.

У 1890 р. Г. Милорадович опублікував книгу «Малороссийское дворянство», що містила 20 ретельно опрацьованих родоводів, кожний з яких складався з двох частин – власне родовідного розпису і стислої історії роду[26]. Відкривала книгу «Родословная дворян Полуботок» зі стислим коментарем автора, який, зокрема, зазначив: «Прежние историки … действительно придали слишком радужный цвет личности Полуботка, уже чересчур умаленный новым серьезным ученым и дельным бытописателем Малороссии Лазаревским». Г. Милорадович також оприлюднив герб П. Полуботка, який, за його свідченням, був зображений на печатках, портретах і фамільному срібному посуді[27]. Гербовій емблемі П. Полуботка Г. Милорадович присвятив спеціальну «Сфрагистическую заметку», опубліковану ще 1858 р. у часопису «Черниговские губернские ведомости»[28]. Родовідний розпис родини Полуботків Г. Милорадович також розмістив у своїй «Родословной книге Черниговского дворянства», виданій у 1901 р.[29]

У 1856 р. Г. Милорадович оприлюднив у газеті «Черниговские губернские ведомости» й окремою книгою студію «Местечко Боровичи. Историческое, статистическое и этнографическое описание»[30]. Свого часу Боровичами володіли П. Полуботок та його нащадки, від яких містечко перейшло спочатку до родини Стороженків, а потім Милорадовичів. Ще в середині XIX ст., як засвідчив Г. Милорадович, у Боровичах існувала гребля на річці Снов, споруджена П. Полуботком, а в Миколаївській церкві, де було поховано онука наказного гетьмана С. Полуботка, знаходилась ікона Баликинської Божої Матері, намальована його дружиною А. Полуботок[31].

Г. Милорадович дбайливо зберігав фамільні реліквії, прагнув увічнити пам’ять про своїх далеких предків. Як відомо, духовні й світські можновладці зазвичай знаходили свій останній притулок у найбільш шанованих стародавніх храмах та монастирях, і родина Полуботків не становила у цьому відношенні винятку. Відтак, Г. Милорадович встановив в Успенському соборі Чернігівського Єлецького монастиря мармурові меморіальні дошки на честь батька і бабусі П. Полуботка – Леонтія Артемовича і Фотимії Прокопівни, а у Спасо-Преображенському соборі – на честь його першої дружини Євфимії Василівни, племінниці гетьмана Лівобережної України І. Самойловича[32]. Утім, у грудні 1921 р. на підставі циркуляру чернігівської губчека їх разом з іншими меморіальними дошками було демонтовано і знищено, оскільки, мовляв, «мраморные или другие доски, надписи на стенах и на богослужебных предметах, произведенные в целях увековечивания памяти каких бы то ни было лиц, принадлежащих к членам низвергнутой династии и ее приспешников», ображають «революционное чувство трудящихся»[33]. Цікаво, що в жовтні 1978 р. під час земляних робіт на подвір’ї Єлецького монастиря поблизу Успенського собору було випадково виявлено фамільний склеп Полуботків. На одній з напівзотлілих домовин зберігся срібний хрест, напис на якому засвідчив, що в ній спочивав прах Л. Полуботка[34].

Г. Милорадович, як і його сучасники – власники старовинних маєтків, усвідомлював значення своєї любецької садиби як пам’ятки історії, культури й природи[35]. Він дбайливо доглядав розташовані у цій місцині кілька курганів, рештки земляних укріплень, печеру

---

[24] Будзар М. Приватні бібліотеки в культурній спадщині панської садиби в Україні XVIII – поч. XX ст. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2010. С. 200.
[25] Тарунцова М. Портрети Червоної вітальні. Чернігів: Держдрукарня, 1930. С. 5–8.
[26] Милорадович Г.А. Малороссийское дворянство. Чернигов: Тип-я Губернского правления, 1890. 63 с.
[27] Там же. С. 6–9.
[28] Милорадович Г.А. Сфрагистическая заметка. *Черниговские губернские ведомости*. 1858. № 9. Часть неофициальная. С. 77–78.
[29] Милорадович Г.А. Родословная книга… Т. II. Дополнения к 6-й части. С. 311–314.
[30] Милорадович Г.А. Местечко Боровичи. Историческое, статистическое и этнографическое описание. Чернигов: В Губернской тип-фии, 1856. 20 с.
[31] Там же. С. 4–6.
[32] Милорадович Г.А. Родословная книга… Т. II. С. 311–312 окремої пагінації.
[33] Радянська влада та православна церква на Чернігівщині у 1919–1930 рр.: Зб. док. і мат. Відп. ред. Р.Б. Воробей. Упоряд. А.В. Морозова, Н.М. Полетун]. Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2010. С. 30.
[34] Тимошенко В.І., Ватау Н.В. Знахідки з поховання Леонтія Полуботка. *Архітектурні та археологічні старожитності Чернігівщини*. Чернігів, 1992. С. 117–119; Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній»: 50 років діяльності. Чернігів: Десна Поліграф, 2017. С. 174, 179–180.
[35] Докладніше див.: Будзар М. Панська сільська садиба як культурна форма (на матеріалах Полтавщини та Чернігівщини). *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2005. Вип. 29. С. 230–236; Коваленко О.О. Садиба Милорадовичів у Любечі. *Днепровский паром: природное единство и историко-культурное взаимодействие белорусско-украинского пограничья*: Мат. Международной конф. Минск, 2018. С. 82–89.

св. Антонія і кам'яницю П. Полуботка[36]. Слід зазначити, що до наших днів ця пам'ятка архітектури національного значення збереглася у напівзруйнованому стані. Але на підставі архітектурно-археологічних досліджень, які проводилися у 2009, 2012–2013 та 2016 рр., кам'яницю було реставровано, і в ній передбачено створити меморіальний музей П. Полуботка[37]. Це сприяло формуванню особливого «музейного» бачення і сприйняття явищ матеріальної та художньої культури минувшини й сьогодення[38].

У культурний побут дворянських садиб органічно входило образотворче мистецтво, передусім у вигляді фамільних портретів. Обрастаючи легендами, вони перетворювались у головне джерело міфологізації часопростору, яка стала невід'ємною складовою садибної культури[39]. При усьому розмаїтті фамільних галерей, у їх формуванні спостерігались і певні закономірності. До складу таких зібрань зазвичай належали портрети персон імператорського дому, власників, їхніх пращурів і дітей, родичів та подекуди друзів[40]. Усім цим критеріям цілком відповідала фамільна галерея Милорадовичів, яка частково зберігалася в Любечі. Вона складалася з майже 30 портретів російських царів, представників родини Милорадовичів, а також споріднених сімейств Полуботків, Кочубеїв, Туманських, Безбородьків та ін.[41] Цікаво, що у 1870 р. шанувальник образотворчого мистецтва, Г. Милорадович власноруч скопіював портрет П. Полуботка із фамільного зібрання, що зайвий раз засвідчує його шанобливе ставлення до предка й улюбленого історичного героя.

Частина колекції художніх творів Г. Милорадовича, зокрема численні портрети пращурів і родичів, антикварні меблі, статуї, мармурові вази, стародавнє срібло П. Полуботка, зберігалася в його великому дерев'яному будинку, спорудженому наприкінці XVIII ст. у Чернігові[42]. На жаль, будинок Милорадовичів у Любечі був зруйнований під час пожежі у 1921 р., а їхня резиденція в Чернігові знищена в роки Другої світової війни. Тоді ж загинули і фамільні портрети та інші реліквії родини Полуботків, що зберігалися у Чернігівському історичному музеї.

Г. Милорадович також підтримував стосунки й обмінювався пам'ятками з іншими збирачами старожитностей, зокрема з В. Тарновським-молодшим. Г. Милорадович подарував йому низку своїх книг, а також справжню реліквію – автентичний портрет П. Полуботка, який зберігався у маєтку Милорадовичів у Любечі[43]. Публікація цієї «парсуни» П. Полуботка у грудневому номері «Киевской старины» за 1890 р., здавалося, мала б покласти край плутанині довкола портретів П. Полуботка та його батька Л. Полуботка, але, на жаль, вона триває й досі[44].

Г. Милорадович також долучився до дискусії щодо так званої спадщини П. Полуботка, яка неодноразово потрапляла на шпальти тогочасної періодики й бентежила сучасників. У січні 1888 р. петербурзький часопис «Новое время» передрукував кореспонденцію газети «Киевлянин» про те, що в Лубенському повіті Полтавської губернії якийсь авантюрист під виглядом «спеціального повіреного нащадків Полуботка» почав збирати кошти серед місцевих мешканців – носіїв цього гучного прізвища. Відтак «несколько десятков казачьих семейств ждут присылки из Лондонского банка 100-миллионного наследства»[45]. На цю публікацію вже за кілька днів оперативно відгукнувся Г. Милорадович, який направив лист до редакції «Нового времени» під назвою «По поводу наследства Полуботка». Передусім він чітко окреслив коло нащадків П. Полуботка по жіночій лінії, які б мог-

[36] Милорадович Г.А. Любеч и его святыня. Санкт-Петербург: Тип-я Альтшулера, 1905. С. 76; Коваленко А.Б., Веремейчик Е.М. Камяница П. Полуботка XVIII в. в Любече – святыня рода Милорадовичей. *Память в веках: от семейной реликвии к национальной святыне*: Тезисы докладов и сообщений XII Международной Крымской конф. по религиоведению. Севастооль, 2010. С. 12–13.

[37] Заліський С.В., Коваленко О.Б., Федорченко А.А., Зарецький О.С. Історико-археологічний музейний комплекс «Древній Любеч»: кроки становлення роботи з охорони пам'яток культурної спадщини. *Охорона культурної спадщини історико-культурними заповідниками Чернігово-Сіверщини*. Київ, 2017. С. 75–77.

[38] Каждан Т.П. Русская усадьба. *Русская художественная литература второй половины XIX в. Картина мира*. Москва: Наука, 1991. С. 366.

[39] Стернин Г.Ю. Русская художественная культура второй пол. XIX – начала XX в. Москва: Советский художник, 1984. С. 193.

[40] Евангулова О.С. «И в память на портрете я написал…». *Вестник Московского университета.* 1996. Сер. 8. История. № 6. С. 29; Суховарова-Жорнова О. До питання іконографії чернігівського роду Полуботків. *Історико-географічні дослідження в Україні:* Зб. наук. пр. Київ, 2003. Ч. 6. С. 252–269; Її ж. Родинні портрети Лівобережної України XVIII–XIX ст. у колекції Національного музею історії України. *Історико-географічні дослідження в Україні:* Зб. наук. пр. Київ, 2009. Ч. 11. С. 210–220.

[41] Милорадович Г.А. Любеч и его святиня… С. 72–73; Тарунцова М. Портрети Червоної вітальні. Чернігів: Держдрукарня, 1930. С. 5–8.

[42] К столетию дома графа Милорадовича в Чернигове. 1-го октября 1790 – 1-го октября 1890 г. *Черниговские губернские ведомости*. 1890. № 77. Часть неофициальная. С. 4.

[43] Каталог Музея украинских древностей В.В. Тарновского / составил Б.Д. Гринченко. Чернигов: Тип-я Губернского земства, 1900. Т. II. С. 65.

[44] Коваленко О.Б. Павло Полуботок… С. 23–24.

[45] *Новое время* (Санкт-Петербург). 1888. 13 января. № 4265. С. 2.

ли претендувати на його спадщину. До них добре поінформований історик і генеалог відніс представників родин Милорадовичів, Капністів, Забіл, Миклашевських, «а вовсе не потомков казаков-однофамильцев Полуботка». Крім того, за словами Г. Милорадовича, «рассказ о том, что Полуботок оставил в Амстердамском (sic!) банке на сохранение несколько миллионов», він чув у дитинстві. Але «по справкам, взятым лет 25 тому назад у нашего консула Штофрегена, который долго жил в Амстердаме, ничего не оказалось»[46]. Принагідно зауважимо, що ця дражлива історія неодноразово і з різних причин актуалізувалася протягом XX – початку XXI ст. Її підсумки підвів у 2012 р. у своїй ґрунтовній студії В. Прокопенко[47].

Загалом, Г. Милорадовичу вдалося створити колоритний груповий портрет кількох поколінь родини Полуботків, яка відіграла важливу роль в історії України. Його студії у цій царині мали істотну специфіку і являли собою певний симбіоз сімейної історії, генеалогії, геральдики та археографії. Одразу ж впадає у вічі їх насиченість фактичним матеріалом і апологетичний характер, що було властиве усій історико-генеалогічній літературі другої пол. XIX – початку XX ст.

References

Budzar, M. (2005). Panska silska sadiba yak kulturna forma (na materialakh Poltavshhini ta Chernigivshhini) [Gentlemens' rural estate as a cultural form (on the materials of Poltava and Chernihiv regions)]. *Literatura ta kultura Polissya – Literature and culture of Polissya*. Nizhyn, Ukraine.

Budzar, M. (2010). Privatni biblioteki v kulturnij spadshhini panskoyi sadibi v Ukrayini XVIII – pochatku XX st. [Private libraries in the cultural heritage of the manor in Ukraine in the XVIII – early XX c.]. *Literatura ta kultura Polissya – Literature and culture of Polissya*. Nizhyn, Ukraine.

Kovalenko, O.B. (1996). Pavlo Polubotok – politik i lyudina [Pavlo Polubotok is a politician and a man]. Chernihiv, Ukraine.

Kovalenko, O.B. (1998). Praczya P.K. Fedorenka «Arkhiv Miloradovichiv» [The work of P.K. Fedorenko «Archive of Miloradovich»]. *Studiyi z arkhivnoyi spravi ta dokumentoznavstva – Studies in archival affairs and document science.* Kyiv, Ukraine.

Kovalenko, O.O. (2018). Sadiba Miloradovichiv u Lyubechi [Myloradovychs' manor in Lyubech]. *Dneprovskij parom: prirodnoe edinstvo i istoriko-kulturnoe vzaimodejstvie belorussko-ukrainskogo pogranichya – Dnieper ferry: natural unity and historical and cultural interaction of the Belarusian-Ukrainian people*. Minsk, Belarus.

Papakin, G.V. (2004). Arkhiv Skoropadskikh: Familni arkhivi ukrayinskoyi rodovoyi eliti drugoyi polovini XVII – XX st. ta arkhivna spadshhina rodu Skoropadskikh [Archive of Skoropadsky: Family archives of the Ukrainian tribal elite of the second half of the XVII – XX c. and the archival heritage of the Skoropadsky family]. Kyiv, Ukraine.

Sukhovarova-Zhornova, O. (2003). Do pitannya ikonografiyi chernigivskogo rodu Polubotkiv [On the question of iconography of the Chernihiv Polubotkiv family]. *Istoriko-geografichni doslidzhennya v Ukrayini – Historical and geographical research in Ukraine*. Kyiv, Ukraine.

Sukhovarova-Zhornova, O. (2009). Rodinni portreti Livoberezhnoyi Ukrayini XVIII – XIX st. u kolekcziyi Naczionalnogo muzeyu istoriyi Ukrayini [Family portraits of the Left Bank Ukraine in the XVIII – XIX c. in the collection of the National Museum of History of Ukraine]. *Istoriko-geografichni doslidzhennya v Ukrayini – Historical and geographical research in Ukraine*. Kyiv, Ukraine.

Timoshenko, V.I., Vatau, N.V. (1992). Znakhidki z pokhovannya Leontiya Polubotka [Finds from the burial of Leontiy Polubotko]. *Arkhitekturni ta arkheologichni starozhitnosti Chernigivshhini – Architectural and archaeological antiquities of Chernihivschina.* Chernihiv, Ukraine.

Zaliskij, S.V., Kovalenko, O.B., Fedorchenko, A.A., Zarecz`kij, O.S. (2017). Istoriko-arkheologichnij muzejnij kompleks «Drevnij Lyubech»: kroki stanovlennya roboti z okhoroni pamyatok kulturnoyi spadshhini [Historical and Archaeological Museum Complex «Ancient Lyubech»: steps to establish work on the protection of cultural heritage]. *Okhorona kulturnoyi spadshhini istoriko-kulturnimi zapovidnikami Chernigovo-Sivershhini – Protection of cultural heritage by Chernihovo-Siverschina historical and cultural reserves*. Kyiv, Ukraine.

Коваленко Ольга Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

Kovalenko Olha O. – Ph.D. in Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of World History and International Relations of the O.M. Lazarevsky Educational and Scientific Institute of History and Socio-humanitarian Disciplines of T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium».

E-mail: olgakovv5@ukr.net

[46] Милорадович Г.А. По поводу наследства Полуботка (письмо в редакцию). *Новое время*. 1888. 15 января. № 4267. С. 3.

[47] Прокопенко В. Сокровище: Историческое расследование. Київ: Український письменник, 2012. 441 с.

POLUBOTOK FAMILY IN SCIENTIFIC HERITAGE AND COMMEMORATIVE PRACTICES OF G.O. MILORADOVICH

The purpose of the publication *is to clarify the place of Cossack-officer Polubotok family in scientific heritage and commemorative practices of famous public figure and historian Count G.O. Miloradovich (1839–1905).* ***The scientific novelty*** *of the study is determined by the formulation of the problem and the involvement of a wide range of historical and historiographical sources. The article analyzes researches and archeographic articles of G.O. Miloradovich, as well as his activities related to the perpetuation of memory of Polubotok family, from the standpoint of theoretical and methodological principles of historicism, objectivity and comprehensiveness. Biographical and prosopographic* ***methods*** *were used in the research process, which allowed to reveal all the components of the problem.* ***Conclusions.*** *Descendant of Chernihiv colonel and acting hetman of the Left-Bank Ukraine P.L. Polubotok on the female line, G.O. Miloradovich all the time collected and published information about his ancestors. For the first time, he introduced a significant amount of documentary and narrative sources related to the life and work of Polubotok family members into scientific circulation. G. Miloradovich paid considerable attention to perpetuating of memory of them, preserved family relics and portraits, installed memorial plaques in the temples where they were buried, carefully cared for the so-called Polubotok stonehouse – a monument of civil architecture of the early XVIII c., located on the territory of Miloradovich estate in Liubech. In general, G.O. Miloradovich managed to create a colorful group portrait of several generations of the Polubotok family, which played an important role in the history of Ukraine.*

Key words: *Polubotok family, G.O. Miloradovich, Chernihiv, Liubech, genealogy, family history, commemorative practices.*

Дата подання: 12 листопада 2021 р.
Дата затвердження до друку: 18 листопада 2021 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Коваленко, О. Родина Полуботків у науковій спадщині та комеморативних практиках Г.О. Милорадовича. *Сіверянський літопис.* 2021. № 6. С. 137–143. DOI: 10.5281/zenodo.5802261.

Цитування за стандартом APA

Kovalenko, O. (2021). Rodyna Polubotkiv u naukovii spadshchyni ta komemoratyvnykh praktykakh H.O. Myloradovycha [Polubotok Family in scientific heritage and commemorative practices of G.O. Miloradovich]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 6, P. 137–143. DOI: 10.5281/zenodo.5802261.